

Joan Fuster: «considerado como elemento catalanista» (1963-1969)

Francesc Foguet

Ésser perseguit és ja una victòria.

J. FUSTER (2003a: 117)

1. El dens silenci a què el règim franquista sotmeté qualsevol manifestació cultural catalana des de 1939 començà a trencar-se, de manera més visible, a començament dels anys seixanta. Al País Valencià, Joan Fuster intensificà i desplegà durant aquesta dècada la seva activitat com a intel·lectual en diversos fronts per poder reforçar i consolidar una base cultural en català que permetés reactivar la represa. Precisament, el 1962, l'any en què publicà el seu llibre més polèmic i ideològicament més compromès, *Nosaltres, els valencians*, el règim creava l'Oficina de Enlace (OE), un centre coordinador dels múltiples tentacles de l'aparell repressiu de l'Estat franquista.

Adscrit al Ministerio de Información y Turismo, aquest organisme depengué directament de Manuel Fraga Iribarne, que signà també l'ordre del 26 de novembre que el constituïa legalment (publicada al *Boletín Oficial del Estado* el 6 de desembre de 1962). Si bé en termes formals tenia com a comesa la coordinació interdepartamental de la «información política», la seva missió prioritària era, fet i fet, la «investigación sobre comunismo y actividades subversivas».

Des de l'Oficina de Enlace, que més tard rebria el nom de Gabinete de Enlace, se centralitzava la informació procedent de diverses fonts dels organismes de l'Estat franquista que elaboraven a balquena estudis i informes de tota mena (La Torre *et al.*, 1995: 7-8). Les dades aplegades no tan sols alimentaven els «dossiers informatius» de caràcter temàtic o personal que engloba la documentació conservada (actualment, a l'Archivo General de la Administración [AGA] d'Alcalá de Henares), sinó que, un cop analitzades i classificades en expedients *ad hoc*, es canalitzaven i es difonien mitjançant la confecció de notes, informes, butlletins, etc. Convenientment filtrat, aquest material «confidencial» s'enviava a les auto-

Francesc Foguet i Boreu (Linyola, 1971), doctor en Filologia Catalana i diplomad en Teoria i Crítica del Teatre, és professor de literatura a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. Entre els seus llibres, destaquen: *Maria Àngels Anglada. Passió per la memòria* (2003, Premi Crítica de «Serra d'Or» de Biografia 2004), *Teatre, guerra i revolució. Barcelona, 1936-1939* (2005, Premi Crítica de «Serra d'Or» de Recerca en Humanitats 2006) i *Margarida Xirgu, cartografia d'un mite* (2010). Darrerament, ha publicat l'epistolari *Estrictament confidencial* (2014), de Josep Tarradellas i Rafael Tasis.

ritats representatives de la política del règim durant els anys (1962-1977) en què l'OE es mantingué en vigor: Franco i després el rei, el president del govern, el ministre de Governació, el ministre d'Informació i els organismes tant militars com civils.

Com no podia ser altrament, l'OE dedicà un dels seus «dossiers informatius» a «Juan de la Cruz Fuster Ortells», a través del qual podem documentar algunes de les activitats «subversives» de l'homenot de Sueca, particularment durant els anys 1963-1969, que és l'arc cronològic que abraça l'expedient conservat (a l'AGA, secció Cultura, fons Gabinet de Enlace, caixa 42/08822). Durant aquests anys, un període clau en la seva trajectòria *cívica*, Fuster trencà els lligams amb el valencianisme tradicional i conservador i oferí –sobretot a *Nosaltres, els valencians* (1962a)– un examen de consciència nacional des de l'angle valencià i amb voluntat de revulsiu. No debades, des de les pàgines de *Pont Blau* de Mèxic, Rafael Tasis (1963) el considerà, clar i ras, «el primer intel·lectual de llengua catalana».

Ben mirat, la dècada dels seixanta fou «prodigiosa» per a Fuster. Són els anys de les enceses polèmiques generades per *El País Valencià* i *Nosaltres, els valencians*, especialment virulentes el 1963, que el situaren en el punt de mira dels debats culturals i que marcarien l'evolució política del País Valencià (Cucó, 1989: 284; Ballester, 2009: 125-137; Ferré, 2002). Però també és un període en què Fuster hagué de bregar per vèncer les dificultats per tirar endavant les Edicions d'Aportació Catalana en un «sentit patriòtic, polític, social» (Fuster 2004b: 468), una iniciativa en la qual participà d'una manera entusiasta com a director literari *de facto* i autor de diversos títols (Pellisser *et al.*, 2008: 115-116); els esforços

ingents –amb dificultats materials incloses– per publicar els seus llibres, o els trencacolls dels nombrosos i diversos projectes patriòtics i culturals, una bona part dels quals no arribaren a fructificar. En suma, és una etapa de tasca i esperança, per dir-ho en paraules de Pompeu Fabra, de «fer de pare pedaç del país» (Fuster, 2005: 41), multiplicant els contactes, les iniciatives culturals (editorials, revistes, llibreries, etc.) i la seva participació en actes «almogàvers» diversos (conferències, aplecs, xerrades, recitals, etc.) amb un criteri –diguem-ne– eclèctic o transversal: «Jo acostumo a cedir el meu nom i la meua col·laboració a qualsevol operació d'interès col·lectiu, l'organitzin blancs o negres, blaus o rojos, burgesos o proletaris, sempre que no se'm demanin grans sacrificis de temps o de treball, i de vegades fins i tot quan se'm demanen», confessava a Joaquim Maluquer en una carta datada a Sueca el 13 de setembre de 1967 (Fuster, 2005: 282).

Com a «agitador d'idees», a més dels llibres ja esmentats, Fuster publicà a la dècada dels seixanta alguns dels seus assaigs més remarcables: *Diccionari per a ociosos* (1964), *Causar-se d'esperar* (1965), *L'home, mesura de totes les coses* (1967), *Consells, proverbis i insolències*, *Examen de consciència* i *Heretgies, revoltes i sermons* (tots tres de 1968). Sense oblidar que el 1968, a 45 anys, aparegué el primer volum de les seves «Obres Completes», que el convertia en un «clàssic» de les lletres catalanes, i que el 1969 se'n publicà el segon amb el títol de *Diari (1952-1960)*, una de les obres clau per comprendre el pensament de Fuster. *Grosso modo*, en contrast amb l'etapa anterior en què predominaven les qüestions estètiques, artístiques i literàries (*El descrèdit de la realitat*, *Les originalitats*, *Figures de*

temps), a través de les quals projectà la seva imatge d'intel·lectual sòlid, singular i original, l'assaig fusterià dels seixanta accentuà, en coherència amb el seu compromís cívic, l'interès per les temàtiques sociològiques i polítiques (Iborra, 1982: 75).

2. El «dossier informatiu» dedicat a Joan Fuster a l'Oficina de Enlace s'enceta, com s'escau en altres escriptors indígenes, amb la carta col·lectiva del 31 d'octubre de 1963, signada per cent vuitanta-vuit intel·lectuals catalans i espanyols (Foguet, 2014: 114-122). Com és sabut, aquesta missiva era una rèplica punt per punt a la resposta que Manuel Fraga Iribarne en persona, com a ministre d'Información y Turismo, adreçà a José Bergamín, amb motiu de la carta dels «cent-dos», datada al setembre de 1963, en què es denunciava, amb dades molt concretes, la cruenta repressió exercida per la «fuerza pública» contra els miners i les seves dones de la conca asturiana arran de les vagues de 1962.

A més d'oferir una rèplica minuciosa a Fraga Iribarne, l'escrit que signà Fuster reclamava que es formés una comissió de juristes, integrada per advocats de l'Il·lustre Col·legi de Madrid, designats pel degà, per tal d'emprendre una investigació independent sobre els fets. Al final del document de protesta, els sotasignats, que se solidaritzaven amb la carta dels «cent-dos», també feien una reflexió sobre la figura de l'intel·lectual que no devia passar per alt a Fuster:

Entendemos que la misión del intelectual en toda sociedad libre, máximo si dice inspirarse en los principios cristianos, es promover el esclarecimiento de la verdad y contribuir a la formación de una conciencia pública. En consecuencia, nuestra actuación

se ha guiado y se guía por un estricto concepto de la responsabilidad; y, de acuerdo con éste, juzgamos que ninguna autoridad gubernativa en un Estado libre y de derecho se halla titulada para fijar las normas que han de regir los deberes del intelectual con respecto a la conciencia pública, deberes de carácter eminentemente privativo y moral.

És pertinent, en aquest punt, parar atenció a dues de les reflexions fusterianes sobre la implicació cívica de l'intel·lectual amb la seva societat. D'una banda, les anotacions a propòsit de la *poesia social* en l'entrada del 31 de juliol de 1954 del seu dietari inèdit, en què apel·lava a André Gide per defensar que «la capacitat revolucionària és el que dóna la mesura de grandesa d'un escriptor» i que la «gran literatura» sempre havia estat «animada per un impuls d'alliberació de l'home», i alhora per advertir dels perills que suposava per a la literatura l'adhesió dels autors a un partit o a una ideologia revolucionària (Fuster, 2004a: 160-161). Unes reflexions que entronquen amb el paper «Sobre algunes relacions entre l'art i la política» (1955), en què Fuster citava també Gide per defensar el caràcter «bel·ligerantment no conformista» de l'intel·lectual que, des de la independència i la llibertat —en especial, enfront dels sistemes totalitaris— assumia conscientment el compromís amb la seva societat d'acord amb «els imperatius ètics» de la seva condició d'home (Fuster, 2011: 151-168).

De l'altra, la cèlebre entrada del 23 de febrer de 1956 sobre Erasme publicada a *Diari (1952-1960)*, en què, salvant les distàncies, Fuster establia explícitament un paral·lisme entre l'autor de l'*Elogi de la follia* i la intel·lectualitat coetània (potser fins i tot un autoemmirallament). Lluny

d'idealismes i patologies diverses, apostava per una «llibertat de consciència», per una «independència crítica» enfront de posicions dogmàtiques i partidistes per tal que l'home de lletres europeu pogués aspirar conscientment «a conservar l'autonomia, a augmentar-la, erigint-se així davant els poders, les injustícies i les intimidacions» (Fuster, 1969: 230). A parer seu, l'intel·lectual havia de prendre una actitud d'antagonisme al poder i, a consciència i des de la llibertat, havia de comprometre's únicament amb els «imperatius ètics». No hi valia l'adscripció a una doctrina o a un sistema polítics que limités la consciència, coartés la llibertat o propugnés la violència; ni tampoc els mandarinatges que restringissin la democratització de la cultura (Muñoz, 1994: 144-145). Comptat i debatut, un intel·lectual, un escriptor no feia res més que contribuir «a la vasta y paciente tarea de ir despertando o afirmando en la gente el gusto por la libertad del espíritu», com confessà a Baltasar Porcel en una entrevista a *Destino* el 1968 (Fuster, 2003b: 124).

Des del racionalisme, el liberalisme i l'humanisme que professava, Fuster no podia deixar de «prendre partit», d'influir en la societat en termes cívics (Iborra, 1982: 239). No fa estrany, doncs, que definís «política» a *Diccionari per a ociosos* (1964) com «l'art o la ciència de convèncer el nostre veí que deu ser conseqüent amb ell mateix i amb la seva dignitat d'home», i que advertís també que «tota política que no fem nosaltres, serà feta contra nosaltres» (Fuster, 2011: 268). Aquesta presa de partit és coherent amb les reflexions fusterianes sovintejades –per exemple, a *Diari 1952-1960*– sobre la «situació» concreta de l'escriptor, de l'intel·lectual català respecte de la seva societat: hi defensava la necessitat

d'una professionalització digna que permetés que la cultura indígena fos homologable internacionalment (Fuster, 1969: 266-280). No oblidem, en aquest sentit, que Fuster participà també en el Comitè del Congrés de Cultura Catalana clandestí que es reuní el 1964 (Ballester, 2009: 74-75) i que s'implicà en la delegació catalana de la Comunitat Europea d'Escriptors el 1965 (Pellisser *et al.*, 2008: 144-145).

D'acord amb la «premissa política» (Muñoz, 1994: 142) suara esmentada, durant els anys seixanta l'homenot de Sueca subscrigué també diversos manifestos, entre els quals –entre d'altres que van ser arxivats en l'expedient de l'OE–, cal destacar, si més no, els següents: *a)* l'«Adhesión de intelectuales catalanes a la carta encabezada por Ramón Menéndez Pidal» (25.5.1962), en què, arran de l'onada de vagues i manifestacions de protesta recents, subscrivien la proposta que els conflictes laborals fossin resolts sense cap mena de violència, demanaven una solució democràtica per a la conflictivitat social i vindicaven –d'acord amb els principis de la UNESCO– la llibertat cultural per a les minories nacionals de l'Estat i la llibertat de premsa (Juliá, 2014: 443-444); *b)* la «Carta a Dom Aureli M. Escarré, abat de Montserrat» (abril de 1965), en què es manifestava la solidaritat amb l'abat Escarré, defenestrat pel règim, i se li reconeixia l'«alt testimoni de veritat i de coratge» que, «en temps difícils», mostrà «en defensa de la llibertat i de la justícia, únics fonaments possibles de la nostra dignitat col·lectiva» (Juliá, 2014: 469-470), i *c)* la carta destinada «Al vicepresidente del Gobierno» (13.1.1967), en què, davant de la conflictivitat social del moment, s'expressava la solidaritat amb les reivindicacions de

treballadors i estudiants i, tot condemnant la violència d'Estat, es demanaven unes vies democràtiques per resoldre els problemes i la restitució dels drets fonamentals (Juliá, 2014: 489-490). Com afirmà Fuster (1966: 6), mai no es negà a subscriure cap protesta col·lectiva, per poc justificada que fos, perquè considerava que «les protestes sempre són saludables», tot i que tampoc no s'hi prodigà en excés.

Fora de l'abast cronològic que estudiem, cal remarcar també que Fuster encapçalà la llista de signants de la declaració «Nosotros, ciudadanos del País Valenciano», de l'estiu de 1975 (Juliá, 2014: 548-549). Trenta-cinc mil ciutadans valencians hi denunciaven les campanyes i les manobres reaccionàries encaminades a aïllar el País Valencià, tant des del punt de vista lingüístic com cultural, del Principat de Catalunya i les Illes Balears, i, en termes inequívocament fusterians –només cal pensar en el paper «Hi ha més catalans encara» [1968] (Fuster, 1976: 137-158)–, reivindicaven la unitat lingüística i cultural catalanes («condición indispensable para nuestra afirmación como pueblo»), tot negant l'existència de cap mena d'imperialisme català i afirmant la voluntat de ser valencians. El manifest es cloïa amb la reclamació del dret a l'ús social de la llengua a través de la seva condició d'oficial en el context d'una societat democràtica.

3. Joan Fuster fou, així mateix, el punt de mira de les activitats «separatistas» que, segons els informes de l'OE, tenien lloc a l'entorn de Lo Rat Penat. Des de 1943, el jove Fuster havia estat vinculat a aquesta institució de caràcter folklóricoconservador, on actuà com a activista cultural d'un incipient valencianisme de postguerra que hi trobà

refugi (Furió, 1994: 52). Un informe datat a Madrid el 15 de gener de 1964 i conservat al dossier de l'OE advertia del perill de la constitució d'un partit polític de signe pancatalanista:

Está tomando incremento, sobre todo entre los jóvenes del Rat Penat y simpatizantes, la formación de un partido con tintes separatistas Catalano-Valenciano-Mallorquín, el cual recibe sus instrucciones desde Cataluña, principalmente sobre el aumento del habla catalana, que sería el idioma oficial. Para ello, se fomenta la venta de literatura catalana en un establecimiento que se llama «can Boïls», en donde también se dan lecturas de versos, exposiciones, etc., en la capital valenciana.

Al parecer todo esto está dirigido en Valencia por el poeta valenciano-catalán JOAN FUSTER, el cual escribe con frecuencia en catalán en las revistas que se publican en Barcelona. Es autor del libro titulado *El País Valenciano*, en donde se critica de una manera descarada todo lo que en el reino de Valencia es oriundo de Aragón y Castilla y donde al mismo tiempo se dice que todo lo malo procede de dichas regiones y, por el contrario, lo bueno procede de Cataluña.

Con frecuencia, alterna con alumnos de Filosofía, Letras y Derecho, a los cuales publica, con dinero catalán, escritos y versos, siempre que estén escritos en catalán. Otro de los captados es el cantante RAIMON, ganador del Premio de la Canción mediterránea celebrado en Barcelona, cantado en catalán. También frecuenta esta Peña VICENTE VENTURA, que fué uno de los que asistieron al Congreso de Munich.

La força política a què al·ludia aquest document devia ser el Partit Socialista

Valencià (PSV), fundat el 1964 sota la influència fusteriana per un grup de joves estudiants de la Universitat de València –Eliseu Climent, Alfons Cucó, Joan Francesc Mira, etc.– que alguna volta es reuniren a Lo Rat Penat –encara que semblí inversemblant, vista l’evolució posterior (Furió, 1994: 136 i 144; Sanz i Nadal, 1996: 133-140 i 184). Entre altres accions reivindicatives, s’atribuí als militants d’aquest partit les pintades enquitranades que, juntament amb la Joventut de Lo Rat Penat, feren la nit del 8 al 9 d’octubre de 1965 en «unes dues-centes parets de la ciutat de València amb inscripcions candorosament nostrades. “Parlem valencià”» (Fuster, 2010: 336), i, mesos més tard, al febrer de 1966, el mateix PSV dugué a terme una nova acció de pintades murals, de nord a sud del País Valencià, amb l’eslògan «Valencians, unim-nos!» (Fuster, 2005: 188-189), que seria divulgat també pel PSV en solidaritat amb la figura de Joan Fuster arran de l’homenatge que se li féu el 1968 per l’aparició del primer volum de les Obres Completes. Anteriorment, els activistes del PSV havien promogut les xiulades clamoroses contra l’ús del castellà en els discursos oficials que, en l’acte anomenat la «crida», donaven el tret de sortida a les festes falleres de la ciutat de València el 1965 i havien escampat, entre 1964 i 1966, tres revistes comarcals d’*agitprop* per la Ribera del Xúquer, la Vall d’Albaida i el Camp de Túria (Fuster, 2005: 121 i 145).

Ideològicament, el PSV aspirava, segons la declaració de principis que elaborà el 1964, a «integrar les classes treballadores valencianes en la lluita contra el capitalisme i l’opressió nacional i per a la realització del nostre poble com a comunitat lliure i socialista» (Cucó *et al.*, 1977: 99-100).

En la «qüestió nacional», afirmava que la realitat del País Valencià presentava «característiques socials, econòmiques i lingüístiques ben diferents de la resta de l’Estat espanyol», i també «afinitats bàsiques respecte al Principat de Catalunya i les Illes Balears, amb les quals forma la comunitat nacional dels Països Catalans» (Cucó *et al.*, 1977: 100-101). Des de plantejaments filomarxistes, la seva lluita política s’adreçava, d’una banda, a combatre «l’unitarisme imperialista de l’Estat espanyol, instrument d’opressió en mans de l’oligarquia latifundista castellanoandalusa i la burgesia monopolista» i, de l’altra, «la burgesia autòctona, còmplice d’aquesta situació i traïdora als interessos del poble» (Cucó *et al.*, 1977: 101). Els seus objectius polítics es concretaven en la configuració de l’Estat espanyol com una confederació de països socialistes regida per una economia de base socialista, amb una autonomia política per al País Valencià (un govern propi que gestionés també el desenvolupament econòmic, i la llengua catalana com a oficial), amb el dret a vincular-se amb la resta dels Països Catalans i amb un exercici de democràcia efectiva (Cucó *et al.*, 1977: 102-104). Tot un programa de clara inspiració fusteriana en l’eix nacional.

Com deixa entendre l’informe de l’OE, i en això no anava tan desencaminat, malgrat la retòrica alarmista i la pobresa argumental de què feia gala, el cert és que Fuster exercí una forta influència ideològica sobre els joves integrants del PSV. De tota manera, segons les estimacions fetes, es tractava d’una formació política que arribà a tenir només un centenar i escaig de militants i que, amb el suport de Fuster, establí els primers contactes amb Josep Benet i Max Cahner (Edicions 62) i amb Jordi Pujol,

ampliats posteriorment a altres formacions del Principat com ara el Moviment Socialista de Catalunya, el Front Nacional de Catalunya i, més tard, el Partit Socialista d'Alliberament Nacional (Cucó, 1989: 271-273; Sanz i Nadal, 1996: 133-215; Ferré, 2001: 393-415). Tot i no disposar del carnet del PSV, que d'altra part era in-existent, Fuster en fou, en la pràctica, «un membre més», «en tots els sentits (*cotització regular al partit, treball militant, etc.*)», sense voler en cap cas convertir-se en un «intel·lectual *orgànic*» (Cucó, 1989: 272). Ni del PSV, ni de cap altre partit.

Altrament, Can Boïls era una llibreria dedicada íntegrament a la venda de llibres en català que fundà el poeta Emili-Maria Boïls el 1962 i que fou un punt de trobada, un centre neuràlgic de la resistència cultural per al sectors valencianistes més dinàmics. Boïls mantingué una bona relació amb alguns dels representants del catalanisme cultural o religiós com ara Ramon Bastardes, Max Cahner i l'abat Aureli M. Escarré (Fuster, 2005: 47). A pesar que el 1964 patí una crisi, per raons econòmiques, que la dugué a plegar veles l'any següent, Can Boïls seria el precedent de les llibreries Concret (1965-1974) i, molt en especial, Tres i Quatre, fundada per l'editor Eliseu Climent el 1968, dues plataformes en què Fuster col·laborà també de manera activa (Sanz i Nadal, 1996: 206-209).

Pel que fa a *El País Valencià* (1962), és ben sabut que la publicació d'aquesta guia turística per Destino fou «el catalitzador de la campanya que el franquisme valencià –franquisme polític o franquisme sociològic– portà a terme contra Fuster i el seu ideari» (Cucó, 1989: 289). En efecte, despertà la iracúndia dels sectors més reaccionaris de la societat valenciana del

moment, fins i tot dels valencianistes tradicionals, que envestiren amb duresa contra Fuster (Furió, 1994: 134; Sanz i Nadal, 1996: 113-125; Flor, 2011: 69-72; Alapont *et al.*, 2012: 15-35). Fent-se'n ressò, l'informe de l'OE reflectia la interpretació molt simplificadora i tergiversada d'*El País Valencià* que n'havia fet el feixisme autòcton, una lectura que adreçava els seus dards, al capdavant, a les posicions catalanistes de l'autor. Com havien perpetrat els sectors provincianistes valencians, l'informe de l'OE es feia eco de la campanya injuriosa empresa contra Fuster, basada en la manipulació d'algunes afirmacions iròniques o desmitificadores que contenia la guia i que foren deliberadament tretes de context, i s'apuntava de manera inquisitorial, sense raonaments ni contraarguments, al propòsit de desprestigiar-lo titllant-lo –ras i curt– d'«antivalencianista» (Iborra, 1982: 288). Anecdota a banda, allò que despertà més suspicàcies i ires dels detractors d'*El País Valencià*, entre els quals cal incloure els funcionaris encarregats d'engiponar informes per als aparells de vigilància i control, fou la tesi política que hi endevinaven: la defensa que Fuster hi feia de la catalanitat consubstancial de «lo valenciano» (Fuster, 1962*b*: 12) o, dit d'una altra manera, «allò de la “catalanitat dels valencians”» (Fuster, 2004*b*: 415). Curiosament, la censura editorial autoritzà sense problemes la publicació d'*El País Valencià* i únicament hi veié una «caracterización general de lo valenciano y descripción de sus regiones» [AGA, (03) 050, 21/13706], de manera que fou el rebombori que s'aixecà després allò que alertà els organismes repressius del perill de l'obra i del seu autor.

Sigui com vulgui, no fa estrany que les autoritats franquistes estiguessin inquietes

pel canvi de panorama que es produïa al País València. Un canvi de panorama que Fuster considerava raonablement positiu en una carta adreçada a Vicenç Riera Llorca i datada a Sueca el 18 d'agost de 1965 (Fuster 1993: 429):

Hem revitalitzat el «problema» al País Valencià, hem aconseguit clientela jove i hi ha equips que treballen amb molt bon sentit. Fins i tot s'organitzà fa poc, i amb èxit, una xiulada a les autoritats municipals de la capital, que en un acte públic i d'audiència popular parlaven en castellà: els oradors van haver de callar o canviaren ràpidament el castellà pel vernacle. A València s'aguanta –no es faran rics els propietaris, però s'aguanta– una llibreria dedicada exclusivament al català (amb seccions en llengües «estrangeres», és clar). L'aparició del primer volum de la *Història del País Valencià* ha estat, últimament, un altre bon cop. Cada dia hi ha més nois que agafen la guitarra i canten ye-yé o cançons protestatàries en el dialecte local. Etc. Tot això és ben poca cosa per a «salvar el país», però fa deu anys era impensable.

4. En l'expedient fusterià a l'OE, hi figura també l'informe que, el 13 d'octubre de 1964, s'envià al ministre d'Informació y Turismo –Fraga Iribarne– per notificar-li que el cartell dels premis de literatura catalana de 1964, que s'havien d'adjudicar el 13 de desembre, havia estat publicat per Spes SA «totalmente en catalán». Segons aquest document, que degué ser redactat per la delegació del MIT a Barcelona, es tractava dels mateixos premis que havia concedit, fins que foren clausurats, Òmnium Cultural, una entitat que «de hecho los sigue patrocinando bajo la tutela de “Ediciones Spes”»

i que, per a més inri, tenia unes oficines al mateix local on s'havien traslladat les d'Òmnium (al passeig de Gràcia, 42, àtic).

Si als anys quaranta l'empresa Spes actuà de cobertura legal de la Fundació Benèfica Minerva, propietat de Fèlix i Salvador Millet, a la dècada dels seixanta ho féu d'Òmnium Cultural amb la finalitat d'emprendre activitats de divulgació cultural. A partir del maig de 1964, Spes es convertí en Societat Anònima amb el nom de «Publicacions i Edicions Spes» i, presidida per Fèlix Millet, factòtum d'Òmnium Cultural, s'instal·là a l'esmentada adreça del passeig de Gràcia, un lloc molt cèntric. Llogat a l'industrial Domènec Valls i Taberner, aquest pis fou ocupat per Òmnium des de l'1 d'agost de 1964, esdevingué el «centre vital» de l'entitat durant els anys de prohibició i, un cop reobert el Palau Dalmasas a partir de 1967, es vinculà a la secretaria tècnica i a l'ensenyament del català (Faulí, 2005: 54).

Dels membres dels jurats dels diversos premis d'aquell any (el Sant Jordi, el Carles Riba, el Josep Maria de Sagarra, el Joaquim Ruyra, el Josep Maria Folch i Torres, i el Maspons i Camarasa), l'informe de l'OE sentenciava –sense matisos– que «todos son catalanistas y en su mayoría vinculados a “Omnium Cultural”». Com havia fet des de la seva creació, Fuster integrà el jurat del premi Sant Jordi de novel·la, que presidí Rafael Tasis, i que disposà també de la participació de Josep M. Castellet, Josep M. Llompart i Joan Triadú, aquest darrer en qualitat de secretari. Dotat amb 150.000 pessetes, el premi Sant Jordi de 1964 el guanyà *La visita*, de Ramon Folch i Camarasa (Faulí, 2000: 172).

5. Posteriorment, segons el dossier de l'OE, Joan Fuster signà un altre document datat

al març de 1965 i adreçat al ministre d'Informació, o sigui a l'inclit Fraga Iribarne, que començava amb aquesta declaració: «Durante los últimos meses la conciencia civil en el campo de la Producción y en la Universidad ha tenido que manifestarse en la vía pública por no encontrar un cauce legal para expresarse» (Juliá, 2014: 472). Àmpliament subscript per estudiants, intel·lectuals, treballadors, sindicalistes, etc., fins al punt d'atènyer mil cent cinquanta signatures, el document denunciava la repressió exercida contra els estudiants i els treballadors que havia culminat en els «tribunales especiales» i, davant de la creixent conflictivitat social, reclamava una transformació peremptòria en quatre direccions (Juliá, 2014: 473):

1º La libertad de asociación, muy especialmente la libertad sindical, planteada hoy como problema candente tanto en el campo obrero como en el universitario.

2º El derecho de huelga.

3º La libertad de información y expresión.

4º La libertad para aquellas personas que sufren condena por los hechos mencionados, el reingreso a sus puestos de trabajo de todos los despedidos y la rehabilitación de todos los estudiantes expedientados, así como la cancelación de cualquier tipo de responsabilidad por los hechos sucedidos durante nuestra guerra civil.

Entre els artistes, intel·lectuals i professors dels Països Catalans que, juntament amb Fuster, també signaren aquest document, cal destacar –per ordre alfabètic–: Andreu Alfaro, Josep Alsina, Carlos Barral, Joan Brossa, Josep Maria Castellet, Salvador Clotas, Josep Dalmau, Gabriel Ferrater, Juan Gil-Albert, Maria Girona,

José Agustín i Luis Goytisolo, Josep Guinovart, Joaquim Horta, Jordi Llimona, Àlvar Maduell, Joaquim Marco, Joan Oliver, Pere Portabella, Joan Reglà, Francisco Rico, Frederic Roda, Rafael Solbes, Antoni Tàpies, Miquel Tarradell, Joan Antoni Toledo, Joan Triadú, Maria Tubau, Francesc Vallverdú, Vicent Ventura, entre molts altres (Juliá, 2014: 474-476).

6. El nom de Joan Fuster encapçalà també –com consigna l'expedient de l'OE– la llista dels escriptors valencians que signaren el document del 22 de gener de 1966, adreçat al president de la Comisión de Información y Turismo de les Corts espanyoles, Francisco Abella Martín, responsable del projecte de la Ley de prensa e imprenta. Era un escrit impulsat per la Sociedad General de Autores Españoles (SGAE) i signat per més d'un centenar d'intel·lectuals catalans i espanyols (entre aquests darrers, Juan Antonio Bardem, Antonio Buero Vallejo, Carmen Martín Gaité, Blas de Otero, Enrique Tierno Galván, per exemple).

Amb la voluntat d'influir en la redacció definitiva d'aquest projecte legislatiu en curs, els sotasignats hi manifestaven el temor que la llei resultant –com efectivament fou– «no respondiera a unas mínimas exigencias democráticas». S'hi denunciava, a partir dels primers redactats de la llei, la persistència de la censura i la manca de llibertat d'expressió i d'informació, que podia afectar no únicament el sector editorial, sinó també el teatre, el cinema, la ràdio o la televisió. S'hi reclamava, per tant, «la abolición de las restricciones a la libertad de expresión que pesan sobre estos sectores». Entre els signants del document procedents dels Països Catalans, hi havia Andreu Alfaro, Lluís Aracil, Carlos Barral, Josep

Maria Castellet, Josep Corredor Matheos, Salvador Espriu, Juan Gil Albert, Raimon, Ricard Salvat, Rafael Solbes, Francesc Vallerdú o Vicent Ventura.

7. Un altre dels documents del dossier fusterià a l'OE és una «Nota informativa» sobre «Propaganda catalanista en Alicante», del 12 d'abril de 1966, emès per la Direcció General de la Guardia Civil (Segunda Sección del Estado Mayor, SIGC de Madrid), que era destinat al ministre d'Informació y Turismo, ço és, a Fraga Iribarne. Fuster hi apareixia de retop, atès que l'informe se centrava en la publicació del «folleto de matiz catalán» intitulat *Alacant a part*, de Josevicente Mateo (Barcelona, Edicions d'Aportació Catalana, 1966). Segons la Benemèrita, Mateo havia caigut en les urpes malèfiques del «catalanismo militante»:

el autor es murciano, no conoce el catalán, está empleado en el Banco Hispano Americano de Alicante y su escrito en castellano ha tenido que ser traducido [per Enriqueta Calsina Cirés].

Hasta hace poco se mostraba enemigo del catalanismo, pero el promotor de este folleto, JUAN FUSTER, lo ha captado haciéndole promesas de ayuda para su porvenir literario.

Uns quants dies més tard, Carlos Robles Piquer, director general d'Informació, envià una nota al ministre Fraga, datada el 26 de maig, en què excusava els tricorns redactors d'aquest informe, ja que «como a veces ocurre» no eren gaire «duchos en materias intelectuales e ideológicas», i el tranquil·litzava adjuntant-li una còpia de la llarga conversa que l'autor Josevicente Mateo havia mantingut amb el delegat del

MIT a Alacant. Sorprès i dolgut per les acusacions, Mateo hi defensà la independència «absoluta e insobornable» amb què havia actuat i, a més d'explicar fil per randa la seva trajectòria, aclarí l'interès per les lletres catalanes i els seus contactes amb escriptors del Principat (sobretot, Gaziel i Joan Oller).

Respecte a l'homenot de Sueca, segons la transcripció de la conversa, la relació epistolar s'establí a partir de les crítiques de llibres fusterians que Mateo publicà al setmanari *La Marina*. A propòsit d'unes cròniques sobre Alacant que, per instigació del mateix Fuster, Mateo va remetre a *Destino*, sorgí la idea, també del de Sueca, de desenvolupar-les en un llibre, que acabaria essent *Alacant a part*, un «informe sobre el presente y el futuro de la lengua y la cultura vernáculas en Alicante». En opinió de Mateo, el resultat no agradà a ningú: «A los catalanes y catalanistas por su demoleedor pesimismo; a los indiferentes a esta cuestión por ciertas apreciaciones, por juicios de valor que resultan irritantes». Si atorguem crèdit a la conversa transcrita pel delegat del MIT a Alacant, Mateo posà èmfasi en l'índole estrictament cultural, com a mer comentarista o espectador, de la seva vinculació amb el catalanisme; reafirmà l'adscripció murciana («o lo que es igual, castellano por todos los costados, vitales e intelectuales») i atribuï les acusacions a maledicències i enveges de literats locals. Al final d'aquesta transcripció, el delegat del MIT exposava que era amic personal de l'autor d'*Alacant a part* i que el considerava un «hombre honesto y sincero, de una probada consecuencia».

La documentació sobre aquest afer es completa de manera insòlita amb un fragment, en castellà, d'una carta de l'escriptor alcoià Jordi Valor, a l'historiador i

alicantinista de pro Vicent Ramos, datada el 5 d'abril de 1966. Valor li exposava una crítica molt amarga d'*Alacant a part* i, de passada, blasmava durament Fuster, que aleshores ja s'havia convertit en l'ase dels cops de les mesquineses i les picabaralles personals fins i tot del valencianisme indígena:

tengo el alma todavía torturada por la reciente lectura de un opúsculo aparecido con el título de *Alacant a part* que destroza esta espiritualidad autóctona que tan penosa como difícilmente vamos intentando rehacer con más buena voluntad que suerte. Pero, en fin, dejaremos este comentario de visión tan pobremente jumillana de nuestra entrañable tierra nativa.

Pero yo pienso que flaco servicio le ha prestado al renacer cultural alicantino la interesada presura de Joan Fuster que, él sabrá por qué, ha elegido a un escritor foráneo para hablar de Alicante a los catalanes. Y ahí está su obra como un entuerto garrafal que denigra a los alicantinos en general e ignora a los pioneros de nuestro renacer vernáculo que, quiérase o no, ha ganado algunas bazas sobre lo que era hace 30 años, cuando era yo el único que escribía en valenciano en el viejo *Diario de Alicante* y más tarde en *El Luchador*. Bueno, yo solo no; me acompañaba en temas gramaticales Enric Valor i Vives y otro joven, castellonense de origen, que se llamaba Alfred Badenas i Andrés. En fin, considero este nefasto opúsculo como otra batalla de Almansa perdida por los alicantinos.

A parer del mateix Fuster (2005: 196), la publicació d'*Alacant a part* volia ser «un petit revulsiu» que generés reaccions i permetés incloure Alacant en el debat general

sobre els Països Catalans. En el pròleg a l'assaig de Mateo –que fou censurat–, el de Sueca advertia que el «cas d'Alacant» era clau per a la definició de la catalanitat i per a la «unitat», i opinava que el llibret de Mateo servia per prendre'n consciència, a despit que això no impliqués que subscrigués totes les seves conclusions «explícites o implícites» (Fuster, 1966: 15). *Alacant a part* no era l'obra d'un catalanista, sinó d'algú que n'estava al marge: Mateo era partidari de l'Espanya «plural» que incorporés la cultura catalana en la seva «diversitat» i coneixia molt bé l'Alacant «administratiu». Per això, des d'un punt de vista pragmàtic, Fuster creia que les seves reserves o objeccions podien ser molt útils per a encarar-se decisivament al «problema d'Alacant».

8. Indirectament, el nom de Fuster apareix també en l'informe de l'OE sobre la «Nueva publicación diaria en Valencia», datat el 7 de maig de 1966. S'hi detalla l'aparició d'*Al Día. Diario de Noticias e Información Económica*, editat per Sucro SL a la ciutat de València, a partir de l'1 de maig d'aquell any, sota la direcció del periodista Martí Domínguez Barberà, fundador, copropietari i redactor del nou mitjà i exdirector del diari *Las Provincias* (1949-1958). Segons aquest informe, els subscriptors d'*Al Día* tindrien dret a rebre gratuïtament la publicació setmanal *Valencia-fruits*, que dirigia sobre el paper Josep Ferrer i Camarena, tot i que, en realitat, era Domínguez Barberà qui en duïa la batuta (a partir de 1966 en fou el director).

A més de manifestar simpaties amb els «asuntos catalanistas», *Valencia-fruits* disposava de la col·laboració d'alguns dels que l'autor de l'informe considerava els seus homes més significats, com ara Vicent Ven-

tura, «uno de los que asistieron a Munich, regresando luego y cumpliendo sanción de confinamiento», i Joan Fuster, «“catalanista” acérrimo, de los que se ha informado en numerosas ocasiones por su tendencia expresada y disconformidad con el Régimen».

Corol·lari d'aquest episodi: tot i que el setmanari *Valencia-fruits* pogué continuar publicant-se, *Al Día* fou tancat pel règim franquista el mateix 1966, al desembre, al cap de vuit mesos de veure la llum —en aplicació de la Ley de Prensa e Imprenta, aprovada al març. Segons sembla, la clausura governativa d'*Al Día*, que pretenia convertir-se en un diari d'informació general, fou deguda als entusiasmes excessius que mostrà envers l'eventual entrada de l'Estat franquista a la Comunitat Econòmica Europea, un ingrés que estava condicionat a la prèvia democratització d'Espanya (Pellisser, 2011: 40).

9. Amb caràcter retrospectiu, el 16 de maig de 1966, l'expedient fusterià a l'OE incorporà una traducció al castellà de la carta col·lectiva en defensa de la llengua catalana a l'ensenyament, feta pública al març de 1960 i coneguda com a «Manifest dels 100», una de les iniciatives endegades en el context de la indignació causada per l'afer Galisonga la primavera de 1960 (Crexell, 1998: 35-37; Foguet, 2014: 159-160). Com la resta dels sotasignats, entre els quals hi havia també Josep Maria de Sagarra, Josep Pla, Joan Oliver, Ferran Soldevila, Jaume Vicens Vives o Salvador Espriu, Fuster s'adherí a la reivindicació que «en tots els graus de l'ensenyament públic i privat a les terres de llengua catalana siguin establerts classes regulars d'aquesta llengua, d'acord amb les normes pedagògiques modernes» (Crexell, 1998: 207).

10. Un altre dels documents que es conserva al dossier fusterià de l'OE és un informe, datat a Madrid el 14 de març de 1967, sobre les activitats «subversives» de l'homenot de Sueca, que, ben mirat, es deixava per consignar bona part del seu historial d'oposició cultural i política al règim franquista:

Juan de la Cruz Fuster Ortells

Poeta.

Está considerado como elemento catalanista.

Fué colaborador del diario valenciano *Al Día*.

Con frecuencia escribe en catalán, y es autor de un libro titulado *El País Valenciano*, en el que se critica de una manera descarada todo lo que en el reino de Valencia es oriundo de Aragón y Castilla, y donde al mismo tiempo se dice que todo lo malo procede de dichas regiones y lo bueno de Cataluña.

En repetidas ocasiones alterna con los alumnos de Filosofía y Derecho, a los cuales publica escritos y versos siempre que estén hechos en catalán.

Figura como firmante del escrito colectivo fechado en Valencia en 6 de febrero de 1967, dirigido al Excmo. Sr. Ministro de Información y Turismo, protestando por falta de información en la prensa local con relación a los acontecimientos desarrollados en la ciudad y concretamente en la universidad.

Madrid, 14 de marzo de 1967

A la llum d'aquesta fitxa policial, fa la impressió que els aparells repressius de l'OE estaven més aviat desfasats respecte a l'adscripció literària de Fuster, atès que

se'l qualifica de «poeta», quan el seu darrer llibre de poemes, *Escrit per al silenci*, s'havia publicat el 1954. Així mateix, des de *Les originalitats* (1956), Fuster ja havia decidit pràcticament –en contrast amb Vicent Andrés Estellés– de dedicar-se de manera prioritària –per bé que no exclusiva– a «la prosa d'idees» (Iborra, 1982: 74). I, com hem vist, durant els primers seixanta ja havia donat a conèixer nombrosos assaigs de notable repercussió i més d'una encesa polèmica. La més agra, sens dubte, fou la d'*El País Valencià*. D'altra banda, tampoc no sembla que l'OE estigués gaire al dia de totes les activitats «subversives» que Fuster duia a terme coetàniament, i encara és més insòlit que aquest informe –datat el 1967!– no esmenti les reaccions irades que, com és prou conegut, generà també *Nosaltres, els valencians*.

Igualment, no deixa de ser estrany que l'OE no tingués coneixement de la prohibició que patí *Nosaltres, els valencians* a partir de la tercera edició, el 1965. De fet, la censura editorial no s'adonà del potencial «subversiu» de l'assaig fusterià fins aquest moment, quan un informe negatiu alertà del «perill» que suposava, atès que posava en evidència «el criterio nacionalista catalán del autor» i un cert «“antiespañolismo” subyacente, totalmente recusable» (Alapont *et al.*, 2012: 14). L'informe del delegat provincial del Ministerio de Información a València, Joaquín Ríos-Capapé Alegret, també fou denegatori sense pal·liatius, ja que advertia de l'error d'autoritzar-ne la primera edició i es negava a donar el plàcet, «dado su carácter disolvente y marcado cariz separatista» (Alapont *et al.*, 2012: 14).

11. El darrer document que s'ha conservat a l'expedient de l'OE dedicat a Joan Fuster

és «Carta abierta a todo el pueblo de Dios», datada a Barcelona el 19 de febrer de 1969. Es tracta d'una traducció del català de la missiva que fou aprovada per l'assemblea de sacerdots barcelonins, reunits al Seminari diocesà de la capital catalana el 19 de febrer de 1969, en solidaritat amb els quatre capellans processats pel Tribunal de Orden Público sota l'acusació d'organitzar la visita col·lectiva al cap superior de Policia, l'11 de maig de 1966, coneguda com la «manifestació dels capellans» (Dalmau, 1979: 103-106; Crexell, 1992: 230). Deu tractar-se d'un error, perquè el document fou signat exclusivament per sacerdots i, en rigor, el nom que hi apareix és, en realitat, «Joan Fusté». A la publicació de l'original català a *Nous Horitzons* (núm. 16, primer semestre de 1969, pp. 60-61), també hi figura «Joan Fusté».

A banda de l'homofonia del cognom, potser l'error es deu al fet que Fuster havia participat en campanyes promogudes per l'Església de base (com la «pro-llengua-a-l'Església» el 1964 [Fuster 2005: 39]), mantenint molt bones relacions amb alguns clergues i algunes dignitats eclesiàstiques (i fins amb homes molt vinculats a l'Església com Albert Manent) i, com és notori, tingué una feblesa per la «política clerical» (Fuster, 2005: 259). És molt probable que, tot i el seu agnosticisme declarat, Fuster compartís bona part del contingut de la «carta» que denunciava «l'entesa sistemàtica entre la Jerarquia de l'Església i el règim polític imperant» i manifestava la seva preocupació per «la repressió obrera, dura i sistemàtica»; «el tractament de les qüestions universitàries»; «la discriminació de la llengua i la cultura catalanes»; «la limitació habitual de les llibertats bàsiques»; «la persecució de la veritat pels mitjans d'informa-

ció»; «la persecució d'homes i institucions que personifiquen el que hi ha de més vital i prometedor en el nostre catolicisme», entre altres aspectes (Dalmau, 1979: 103-105). De segur que compartia, a més, els diversos punts programàtics que hi exposaven els capellans barcelonins (Dalmau 1979: 105):

1. Identificació amb els veritables interessos del poble.
2. Autenticitat de l'Església, segons l'Evangeli.
3. Independència i llibertat cristiana davant els poders.
4. Participació progressiva de tot el Poble de Déu, clerecia i laïcat, en les decisions de la vida de l'Església.

12. És molt desconcertant que l'expedient fusterià a l'OE s'estronguís el 1969, si tenim en compte que, d'una banda, aquest organisme de control del règim es perllongà fins al 1977 i que, de l'altra, la implicació de l'homenot de Sueca en l'activisme «cívic» antifranquista persistí i s'accentuà més enllà d'aquesta data, fins a l'extrem que la seva figura i la seva obra esdevingueren un punt de referència polític en temps «transitius» i «transaccionals». Com és sabut, Fuster fou –i continua essent-ho– la «bèstia negra» del *blaverisme*, un fenomen polític que començà a prendre volada a final de la dècada dels setanta, en bona part alimentat pel franquisme polític i sociològic, i que, amb el temps, aconseguí copar la centralitat política i «derrotar» el fusterianisme (Flor, 2011: 57). Però això no suposa pas, fet i fet, eradicar-ne la influència que ha tingut en el pensament polític del País Valencià, ni tampoc les possibilitats de futur.

Ara bé, també cal tenir present que, arran del vet que la premsa valenciana li

féu per la polèmica d'*El País Valencià* i *Nosaltres, els valencians*, Fuster trobà una bona acollida en els sectors catalanistes del Principat que li oferiren ajuts econòmics a través del mecenatge per «sobreviure» o «malviure» de la ploma i que li facilitaren plataformes d'actuació (*El Correo Catalán*, *Destino*, *El Noticiero Universal*, Barcino, Edicions 62, Aportació Catalana, premis literaris de Santa Llúcia...). És natural que Barcelona li brindés –malgrat les misèries i les grandeses del moment– allò que els modestíssims, atomitzats i intoxicats cenacles valencians dels anys cinquanta i seixanta no podien oferir-li: uns nuclis culturals més articulats i dinàmics, uns encàrrecs editorials molt més solvents, una possibilitat de consolidar i multiplicar la seva presència com a escriptor en diaris i revistes de més gran difusió, un públic lector molt més ampli i, segons com, més receptiu (Pujol, 2002). Com ha indicat Alfons Cucó (1989: 251): «Fuster [hi] trobava tot allò que li mancava a València: uns estímuls professionals, una tradició intel·lectual autòctona que havia sabut i pogut resistir les embranzides de la repressió franquista, i uns interlocutors literaris que, evidentment, eren inexistents al precari món vernacular de les idees». A més, potser no és casual que, justament el 1969, Fuster comencés les col·laboracions a *La Vanguardia Española* i a *Tele-exprés*, un diari «conservador» i un altre de «progressista», respectivament, un fet que suposava en certa manera una presència pública «tolerada» a la premsa de Barcelona.

Tot amb tot, no és gens descartable que, entre els fons de l'AGA, del Govern Civil de València o de la delegació valenciana del Ministerio de Información y Turismo, s'hi pugui trobar més indicis o documents –si s'hi han conservat– que permetin de re-

compondre la vigilància, el control i fins la persecució que patí Fuster de les autoritats franquistes. Perquè, com indica Vicent Flor (2011: 68), el franquisme actuà amb un descarat *parti pris* en l'enfrontament identitari: «tractà de manipular el valencianisme per transformar-lo en una valenciania merament folklòrica, residual i despolititzada, de la qual sorgiria el blaverisme». Només un exemple conegut: el IV Aplec de la Joventut del País Valencià a Bocairent fou suspès *manu militari*, per ordre governativa, el 1963 perquè les autoritats franquistes no estaven disposades a autoritzar un «acto catalanista» que, per acabar-ho d'adobar, estava «dirigido por un mercenario [Fuster] a sueldo del oro catalán» (citada a Ballester, 2009: 136; Sanz i Nadal, 1996: 127-129). El mateix Fuster (2004b: 501), en una carta a Maluquer del 27 d'octubre de 1963, se'n felicitava irònicament: «per fi, hem entrat en la "pubertat política". Fins ara no havíem merescut la suspicàcia oficial. Avui teníem la Guàrdia Civil, amb metralletes, a les portes de Bocairent». Allò que indignà més el governador civil de València fou, naturalment, que la «crida» a assistir-hi, escrita per Fuster, convertia l'aplec en un acte de marcat caràcter «catalanista».

13. Certament, el «dossier informatiu» de Joan Fuster a l'OE ofereix una visió molt parcial, incompleta i fragmentada de l'historial d'oposició política i cultural al règim franquista que protagonitzà l'autor de *L'home, mesura de totes les coses* durant els anys seixanta, un període de «plenitud sota vigilància» (Pérez Moragon, 2002: 303-308). Una vigilància pertinaç del sistema repressiu franquista que ineludiblement *travava* l'escriptor català (Fuster, 2003b: 102). No

obstant això, no deixa de ser inaudit, com hem vist, que s'hi obvià del tot la polèmica desfermada per *Nosaltres, els valencians*, un llibre que fou molt combatut, molt llegit pels uns i molt poc pels altres, que es convertí en un autèntic fenomen polític i que encengué les ires de les classes dominants del País Valencià, còmodament instal·lades en un «regionalismo bien entendido» (Furió, 1994: 135; Pellisser *et al.*, 2008: 69). O que no s'hi prestí atenció als opuscles catalanistes que el de Sueca publicà aleshores, com ara *Qüestió de noms* (1962), en què raonava i defensava el concepte de «Països Catalans», tant des d'un punt de vista històric com programàtic, perquè reflectia la «pluralitat» i alhora afirmava «la unitat» dels territoris de parla catalana.

A part d'això, els informes de l'OE insinuaven, però no concretaven, els importants vincles que Fuster havia establert, des de començament de la dècada de 1950, amb els nuclis catalanistes tant de l'exili com, sobretot, de l'interior principatí, tal com recorden —especialment— els testimonis de Joaquim Maluquer, Max Cahner i Josep Maria Castellet (Pellisser *et al.*, 2008: 107-151; Fuster, 2004b, 2005 i 2012). L'intercanvi epistolar amb una nodrida representació de les lletres catalanes de l'exili i de l'interior (Avel·lí Artís, Agustí Bartra, Max Cahner, Pere Calders, Josep Maria Castellet, Joan Coromines, Domènec Guansé, Joaquim Maluquer, Vicenç Riera Llorca, Rafael Tasis i molts altres) en són la millor prova (Furió, 2002). L'epistolari de Maluquer amb Fuster en el període que abraça el dossier informatiu de l'OE mostra clarament, per exemple, l'activitat frenètica que desplegà el de Sueca en múltiples àmbits d'actuació políticocultural, País Valen-

cià endins i en els cenacles del catalanisme cultural del Principat, tant dels sectors de la burgesia progressista afí com dels intel·lectuals socialdemòcrates o d'esquerres (Fuster, 2004*b* i 2010). Paral·lelament, com si respongués a un programa d'actuació ben meditat, Fuster entaulà contactes i complicitats amb els nuclis dels joves activistes de la Universitat de València de final dels cinquanta i començament dels seixanta (Lluís Aracil, Eliseu Climent, Alfons Cucó, etc.), tal com explica molt bé Eliseu Climent (Pellisser *et al.*, 2008: 187-207).

Al cap i a la fi, en comparació amb els documents conservats a l'expedient de l'OE, el pensament fusterià pren una dimensió encara molt més atrevida, consistent i brillant en les circumstàncies i en les condicions en què va ser gestat, escrit i publicat. La migradesa dels recursos argumentals que denota la *prosa oficial* emanada dels funcionaris del règim franquista contrasta vivament amb el discurs intel·ligent, articulat, sòlid, obert, coherent, suggestiu, valent, amè, literàriament de gran qualitat, de l'homenot de Sueca. No és una qüestió només retòrica o ideològica. Tots els indicis apunten que els múltiples aparells de vigilància i control –des dels censoris fins a l'OE, tot passant per la policia i altres organismes del règim– no reaccionaren amb celeritat i «professionalitat», ni saberen veure l'enorme potencial polític, de present i de futur, que tenia la *prosa d'idees* o la més directament *política* de l'autor de *Nosaltres, els valencians*, en particular, ni tampoc s'adonaren de la dimensió creixent que prenia la figura i l'obra de Joan Fuster, en general, com a intel·lectual compromès amb una societat tenallada que reclamava més espais de democratització i de llibertat. Si bé potser no en foren prou

conscients, això no treu que no disposessin dels mecanismes i els mitjans suficients «per controlar la identitat regional» (Flor, 2011: 69). Amb la seva intel·ligència, sigui com vulgui, l'homenot de Sueca desbaratava les lògiques d'un sistema dictatorial que s'escudava en la llei –del Movimiento Nacional– per legitimar i practicar la repressió i la censura sense contemplacions. □

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ALAPONT, Brígida; Ferran CARBÓ, Francesc PÉREZ I MORAGÓN (2012): «*Nosaltres, els valencians, cinquanta anys després: 1962-2012*», a *1962-2012. Nosaltres, els valencians. Joan Fuster*, València, PUV, pp. 9-38.
- BALLESTER, Josep (2009): *L'agitació de l'escriptura: itineraris entre la vida i l'obra de Joan Fuster*, Catarroja, Perifèric Edicions.
- CREXELL, Joan (1992): *La «manifestació» de capellans de 1966*, Barcelona, PAM.
- (1998): *Català a l'escola. Les campanyes populars sota el franquisme*, edició a cura d'Alfred Schrem, Barcelona, Edicions de La Magrana.
- CUCÓ, Alfons (1989): *País i estat: la qüestió valenciana*, València, Tres i Quatre.
- CUCÓ, Alfons; Vicent GARCÉS, Empar JUAN, Josep SANCHIS (1977): *Partit Socialista del País Valencià*, València, Eliseu Climent.
- DALMAU, Josep (1979): *Catalunya i l'Església en el banquet dels acusats. El TOP a porta tancada*, Barcelona, Pòrtic.
- FAULÍ, Josep (2000): *Mig segle de la nit de Santa Llúcia. La Festa de les Lletres Catalanes (1951-2000)*, Barcelona, Òmnium Cultural.
- (2005): *Els primers 40 anys d'Òmnium Cultural*, Barcelona, Proa.

- FERRÉ I TRILL, Xavier (2001): *Abans i després de 'Nosaltres, els valencians'. Moviment polític de construcció nacional als anys seixanta*, Barcelona, Curial.
- FERRÉ I TRILL, Xavier (2002): «Lectures de *Nosaltres, els valencians* (1962-1977)», *Afers*, núm. 42-43, pp. 435-457.
- FLOR, Vicent (2011): *Noves glòries a Espanya. Anticatalanisme i identitat valenciana*, Catarroja / Barcelona, Afers.
- FOGUET I BOREU, Francesc (2014): «El "dossier informatiu" de Salvador Espriu al Gabinet de Enlace (1963-1977)», *Indesinenter*, núm. 9, pp. 99-187.
- FURIÓ, Antoni (1994): *Àlbum Fuster*, València, Edicions Alfons el Magnànim.
- (2002): «Notes sobre la correspondència de Joan Fuster», *Afers*, núm. 42-43, pp. 378-392.
- FUSTER, Joan (1962a): *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, Edicions 62.
- (1962b): *El País Valenciano*, Barcelona, Destino.
- (1962c): *Qüestió de noms*, Barcelona, Edicions d'Aportació Catalana.
- (1966): «Pròleg», a Josevicente Mateo, *Alacant a part*, Barcelona, Edicions d'Aportació Catalana, pp. 5-15.
- (1969): *Diari 1952-1960*, Barcelona, Edicions 62.
- (1976): *Un país sense política (reflexions valencianes)*, Barcelona, La Magrana.
- (1993): *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, edició a cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, Barcelona, Curial.
- (2003a): *Judicis finals*, edició a cura de Josep Palàcios, València, PUV. [Primera edició: 1960]
- (2003b): *De viva veu*, Catarroja / Barcelona / Palma, Afers.
- (2004a): *Dos quaderns inèdits*, introducció i notes de Francesc Pérez Moragon, Alzira, Bromera.
- (2004b): *Correspondència*, vol. 7, edició a cura de Xavier Ferré i Trill, València, Eliseu Climent.
- (2005): *Correspondència*, vol. 8, edició a cura de Xavier Ferré i Trill, València, Eliseu Climent.
- (2010): *Correspondència*, vol. 12, edició a cura de Josep-Vicent Garcia i Raffi, València, Eliseu Climent.
- (2011): *Assaig, 1*, edició a cura d'Antoni Furió i Josep Palàcios, Barcelona, Edicions 62 / PUV.
- (2012): *Correspondència*, vol. 13, edició a cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, València, Eliseu Climent.
- IBORRA, Josep (1982): *Fuster portàtil*, València, Eliseu Climent.
- JULIÀ, Santos (2014): *Nosotros, los abajo firmantes. Una historia de España a través de manifiestos y protestas (1896-2013)*, Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- LA TORRE MERINO, José Luis; ROCÍO MUÑOZ GONZALO, María Josefa VILLANUEVA TOLEDO (1995): «El Gabinet de Enlace, una oficina de información y control al servicio del Estado», a *Comunicaciones presentadas al II Encuentro de Investigadores del Franquismo. Alicante, 11, 12 y 13 de mayo de 1995*, vol. 1, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, València, Fundació d'Estudis i Iniciatives Sociolaborals, pp. 7-13.
- MUÑOZ, Gustau (1994): «Política i societat en el pensament de Joan Fuster», a Josep Iborra (coord.), *Homenatge a Joan Fuster*, València, Conselleria de Cultura, pp. 141-157.
- PELLISSER ROSSELL, Nel·lo (2011): *El solc de l'escriptura. El discurs mediàtic de Martí Domínguez i Barberà*, València, PUV.

PELLISSER, Nel·lo; Albert MONTÓN, Francesc PÉREZ I MORAGÓN (eds.) (2008): *Ser Joan Fuster. 33 visions sobre l'escriptor*, València, PUV.

PÉREZ MORAGÓN, Francesc (2002): «Alguns moments de la vida de Joan Fuster», *Afers*, núm. 42-43, pp. 275-317.

PUJOL, Enric (2002): «Joan Fuster, símbol de la represa nacionalitzadora dels anys cinquanta», *Afers*, núm. 42-43, pp. 347-360.

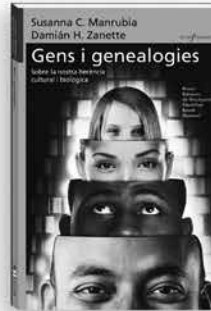
SANZ, Benito; Miquel NADAL (1996): *Tradició i modernitat en el valencianisme (1939-1983)*, València, Eliseu Climent.

TASIS, Rafael (1963): «Situació de Joan Fuster», *Pont Blau* [Mèxic], núm. 126 (octubre-desembre), pp. 194-198.

sense *f* fronteres

Els dilemes morals dels avenços de la biomedicina.

Sobre la nostra herència cultural i genètica.

Manual de supervivència en el debat transgènic.

www.bromera.com
edicions

bromera

PUV PUBLICACIONS
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA